

MAŁGORZATA KIERZKOWSKA

radca prawny

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku

Jak parki kulturowe kształtują krajobraz i przestrzeń

Słowa kluczowe: park kulturowy, ochrona zabytków, uchwała o powołaniu parku kulturowego

Key words: cultural park, heritage preservation, resolution on establishing a cultural park

RÓŻNE WYMIARY PARKÓW

Powszechnie przyjmuje się, że park jest terenem zieleni z wysoką i niską roślinnością, o powierzchni co najmniej 2 ha, urządzony i konserwowany z przeznaczeniem na cele wypoczynkowe ludności, wyposażony w drogi, aleje spacerowe, ławki, place zabaw itp¹. Pojęcie to jest przy tym tak powszechnie znane, że ustawodawca nie zdecydował się na wprowadzenie jego definicji ustawowej. W słowniku pojęć ustawy o ochronie przyrody² znalazła się jedynie definicja parku narodowego, stanowiąca w art. 8 ust. 1, że park narodowy obejmuje dwa obszary. Jeden to teren wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe. Drugi obszar to teren chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju i jest to park krajobrazowy (art. 16 ust. 1).

Powyższe definicje, jak wskazuje sama nazwa ustawy (ustawa o ochronie przyrody), z której zostały zaczerpnięte, skupia się na ochronie aspektów przyrodniczych. Zaskoczenie odbiorców może budzić zatem fakt, że w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pojawia się inny rodzaj parku, a mianowicie park kulturowy.

ROZWÓJ PARKÓW KULTUROWYCH NA TERENIE KRAJU

Prace nad wprowadzeniem do polskiego prawodawstwa rozwiązań mających na celu ochronę pewnych obszarów, a nie tylko poszczególnych zabytków, trwały nieprzerwanie od 1962 r., kiedy to w ustawie o ochronie dóbr kultury pojawiły się zapisy o ochronie „otoczenia” zabytku³. Ustawa ta w początkowym kształcie nie zakładała jeszcze funkcjonowania parków kulturowych. Dopiero w wyniku nowelizacji przeprowadzonej w 1990 r.⁴ do ustawy wprowadzono art. 12 stanowiący, iż pod względem rzeczowym przedmiotem ochrony może być w szczególności krajobraz kulturowy w formie ustanawianych stref ochrony konserwatorskiej, rezerwatów i parków kulturowych. Powyższy zapis uchylił drzwi do stosowania tej formy ochrony, niemniej jednak z uwagi na niewprowadzenie definicji ustawowej tego pojęcia oraz sposobu jej ustanawiania ta forma ochrony nie była powszechnie stosowana.

Dopiero w wyniku zmiany ustawy, w lipcu 2003 r., ustawodawca w pełni zdefiniował tę instytucję. W art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵ [dalej: ustawa o zabytkach] wskazał, iż jej celem jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. W dalszych przepisach uregulował również sposób ustanawiania tej formy ochrony, czym wypełnił lukę istniejącą w poprzednich zapisach.

Od tej pory gminy stopniowo otwierały się na tę nową formę ochrony. Pionierem w tym zakresie została gmina Gdańsk, która jeszcze w 2002 r. ustanowiła Park Kulturowy Fortyfikacji Miejskich „Twierdza Gdańsk”⁶. Za przykładem Gdańska poszły kolejne gminy, które tworzyły parki kulturowe. Powstawały one z różnych powodów i konieczności. Można je podzielić na kilka przykładowych kategorii⁷:

1. tworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego obszarów centrów staromiejskich obejmujących ściśle centra miast,
2. tworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego historycznych zespołów zabudowy znajdujących się poza ścisłymi centrami miast,
3. tworzone w celu ochrony (głównie) krajobrazu kulturowego terenów niezurbanizowanych,
4. tworzone w celu ochrony krajobrazów związanych z kultem religijnym,
5. tworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego zespołów fortecznych,
6. tworzone w celu ochrony reliktowych zasobów krajobrazu kulturowego (takich jak grodziska, obiekty archeologiczne lub pozostałości zabytkowych zasobów),
7. tworzone w celu ochrony miejsc i obiektów związanych z działalnością historycznych postaci i wydarzeń.

W tym miejscu warto wskazać, że żaden podmiot nie prowadzi statystyk co do ilości parków kulturowych utworzonych przez gminy. Ostatnie podsumowanie w tym zakresie przeprowadził w 2017 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa, który wskazywał wówczas na istnienie 37 takich obszarów⁸. W 2019 r. ich liczba wzrosła, a do grona nowo powstałych dołączył utworzony wówczas uchwałą nr VIII/65/2019 Rady Miejskiej w Sokółce z 28 maja 2019 r.⁹ Park Kulturowy w Bohonikach. Jak dotychczas jest to jedyny park kulturowy na terenie województwa podlaskiego.

Liczba ta jest już z pewnością nieaktualna, gdyż od tego czasu ustanowiono przynajmniej cztery kolejne parki kulturowe:

1. uchwałą nr 197/VIII/2020 Rady Miejskiej w Ziębicach z dnia 25 czerwca 2020 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Opactwo Cystersów w Henrykowie¹⁰,
2. uchwałą nr XLIV/926/21 Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 29 września 2021 r. w sprawie utworzenia Parku Kulturowego Stare Miasto w Bydgoszczy¹¹,
3. uchwałą nr 71/2022 Rady Miejskiej w Przemyślu z dnia 27 kwietnia 2022 r. w sprawie utworzenia Parku Kulturowego „Stare Miasto”¹²,
4. uchwałą nr LXXXIII/2368/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 kwietnia 2022 r. w sprawie utworzenia Parku Kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kazimierz ze Stradomiem¹³.

Projekt uchwały Rady Miasta Gdańska w sprawie utworzenia Parku Kulturowego w Śródmieściu Gdańska¹⁴ wskazuje, że kolejne tego typu zamierzenia są już w opracowaniu i pozwala mieć nadzieję, że ich liczba będzie systematycznie rosła.

ZALETY NOWEJ FORMY OCHRONY A OGRANICZENIA DZIAŁALNOŚCI MIESZKAŃCÓW

Nowa forma ochrony jest coraz częściej stosowana przez gminy. Czym zatem wyróżnia się na tle innych? Wydaje się, że powodem może być pewien stopień innowacyjnych rozwiązań, niedostępnych w innych formach ochrony, takich jak wpis do rejestru zabytków czy włączenie do ewidencji zabytków. Te formy ochrony, mimo (a może właśnie dlatego) że stosowane od lat, mają już ukształtowane dość precyzyjne granice, które nie są w pełni kompatybilne z występującymi obecnie zagrożeniami i potrzebami.

Nie tylko nowe rozwiązania, ale także forma ustanawiania parków kulturowych podnosi ich popularność. Otóż ustanawiane są one uchwałą rady gminy, a więc dużo łatwiej i przede wszystkim szybciej oraz taniej niż uchwalanie bardzo czasochłonných i kosztowných miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego [dalej: MPZP].

Prace nad przygotowaniem uchwały o ustanowieniu parku kulturowego (jak wskazuje art. 16 ustawy o zabytkach) zaczynają się od poinformowania mieszkańców przez radę gminy o podjęciu przez nią prac nad utworzeniem parku. Odbywa się to poprzez ogłoszenie zamieszczone w miejscowej prasie lub obwieszczenie czy też w inny zwyczajowo przyjęty sposób w danej miejscowości. Określa się przy tym formę, miejsce i termin składania wniosków do projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni. Warto w tym miejscu zauważyć, że zapis ten został wprowadzony do ustawy o zabytkach dopiero nowelizacją z 2015 r.¹⁵ i wydaje się to rozwiązanie słuszne oraz prospołeczne. Mieszkańcy powinni bowiem wiedzieć o tym, że teren ich zamieszkania może znaleźć się w strefie, która nie tylko będzie dodatkowo chroniona, ale będzie również posiadała pewne ograniczenia.

Rodzaje możliwych ograniczeń wskazuje art. 17 ustawy o zabytkach, stanowiąc, iż na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego;
4. sytuowania obiektów małej architektury;
5. składowania lub magazynowania odpadów.

Co oczywiste, to właśnie ten przepis i jego zastosowanie budzi największe zainteresowanie społeczne, albowiem od odpowiedniego dobrania przez radę gminy zakazów i ograniczeń zależy, czy park kulturowy będzie spełniał swój podstawowy cel, jakim jest zachowanie pewnych wartości kulturowych, rozumianych również jako „aspekty niematerialne w postaci ogólnego wrażenia, atmosfery miejsca oraz mikroklimaty, komfortu pobytu czy poruszania się”¹⁶. By chronić te wartości, gmina, znająca najlepiej potrzeby tej przestrzeni, dobiera kategorie usług, handlu czy produkcji, które uznaje za niekolidujące z wymaganiami ochrony konkretnego krajobrazu kulturowego¹⁷.

Co warto w tym miejscu podkreślić, a co było również przedmiotem sporów, uchwała rady gminy nie może nakładać na mieszkańców obowiązków innych niż tylko przestrzegania ustanowionych zakazów i ograniczeń. Wyliczenie ich w cytowanym powyżej art. 17 ustawy o zabytkach ma charakter zamknięty i nie można rozumieć go w sposób rozszerzający, co potwierdził Sąd Administracyjny w Łodzi w wyroku z dnia 3 września 2020 r.¹⁸

Dobrym przykładem przeniesienia normy z art. 17 ustawy o zabytkach na grunt konkretnych problemów poszczególnych terenów objętych ochroną konserwatorską jest wspomniany już wcześniej, jedyny na Podlasiu, ustanowiony z inicjatywy Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prof. dr hab. Małgorzaty Dajnowicz, Park Kulturowy Bohoniki.

W § 6 uchwały nr VIII/65/2019 Rady Miejskiej w Sokółce z dnia 28 maja 2019 r. w sprawie utworzenia „Parku Kulturowego Bohoniki”¹⁹ w Bohonikach wskazano, iż na terenie parku przyjmuje się następujące zakazy:

1. zabudowy strefy widokowej wokół mizaru oraz ukształtowania terenu ograniczającego ekspozycję cmentarza;
2. prowadzenia wydobycia surowców mineralnych na terenie objętym granicami parku kulturowego;
3. budowy budynków produkcyjno-przemysłowych i magazynowych oraz prowadzenia działalności z tego zakresu z wyłączeniem działalności rolniczej;
4. wygradzania nieruchomości od strony frontowej za pomocą ogrodzeń z prefabrykowanych powtarzalnych betonowych elementów;

1. Uroczyste otwarcie Parku Kulturowego Bohoniki, <https://wuo.bialystok.pl/pierwszy-na-podlasiu-park-kulturowy/> [dostęp: 20 VII 2023]
A ceremonial opening of the Bohoniki Cultural Park, <https://wuo.bialystok.pl/pierwszy-na-podlasiu-park-kulturowy/> [access: 20 VII 2023]

5. składowania oraz magazynowania śmieci i innych odpadów na terenie parku, poza czasowym ich gromadzeniem zgodnie z przepisami o utrzymaniu czystości i porządku w gminach;
6. rozbiórki obiektu zabytkowego wpisanego wyłącznie do ewidencji zabytków, z uwzględnieniem przepisów odrębnych oraz możliwości odbudowy takiego obiektu z uwzględnieniem wytycznych konserwatorskich wynikających z uwarunkowań historycznych;
7. na terenie parku zakazuje się również:
 - a) stałej lokalizacji banerów o treści komercyjnej, o powierzchni ponad 5 m²,
 - b) umieszczania reklam na nawierzchniach placów i dróg.

Wskazane ograniczenia były odpowiedzią na bieżące potrzeby i obawy mieszkańców związane z niekontrolowanym rozwojem wsi Bohoniki. Szczególnie istotny w tym zakresie okazał się zapis wskazany w pkt 2 o zakazie prowadzenia wydobywania surowców mineralnych na terenie objętym granicami parku kulturowego. Jak wskazywano w 2015 r. podczas sesji Rady Gminy Sokółka (na terenie której leży wieś Bohoniki), w gminie potwierdzone pokłady żwiru znajdują się na ponad 3000 ha, wydobywanie zaś prowadzono wówczas na obszarze zajmującym około 600 ha²⁰. Działalność wykonywana tradycyjnie metodą odkrywkową stanowiła największe zagrożenie dla walorów widokowych malowniczo położonej wsi.

2. Wydobywanie żwiru koło Sokółki, <https://isokolka.eu/sokolka/11480-wies-otoczona-przez-kopalnie-zwiru-foto-mapy#gallery4e0e96a98c-11> [dostęp: 20 VII 2023]
Gravel extraction near Sokółka, <https://isokolka.eu/sokolka/11480-wies-otoczona-przez-kopalnie-zwiru-foto-mapy#gallery4e0e96a98c-11> [access: 20 VII 2023]

3. Widok na meczet w Bohonikach, <https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,24914865,bohoniki-w-parku-kulturowym-pierwszym-w-wojewodztwie.html> [dostęp: 20 VII 2023]
A view of the Bohoniki Mosque, <https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,24914865,bohoniki-w-parku-kulturowym-pierwszym-w-wojewodztwie.html> [access: 20 VII 2023]

Niebezpiecznie przy tym zbliżyła się do najcenniejszych zabytków Podlasia, jakimi są meczet i mizar w Bohonikach. Ograniczenie prowadzenia działalności było zatem ściśle przeznaczone dla tej lokalizacji i zostało stworzone w odpowiedzi na najważniejsze problemy regionu Sokólszczyzny.

Równie ważny jest zapis zawarty w pkt 3 uchwały dotyczący budowy budynków. Został on specjalnie dostosowany do lokalnych potrzeb. W toku prac nad uchwałą wskazano, iż zbyt daleko idący byłby sam zakaz budowy budynków produkcyjno-przemysłowych i magazynowych oraz prowadzenia działalności z tego zakresu. Mieszkańcy wsi Bohoniki tradycyjnie od pokoleń prowadzą bowiem na tym terenie działalność rolniczą, a utworzenie parku kulturowego nie powinno hamować rozwoju tej dziedziny. W związku z tym z zakazu wyłączono działalność rolniczą, co stanowi dobry przykład tego, jak elastyczne przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pozwalają kształtować treść uchwał o utworzeniu parku kulturowego tak, aby były dopasowane do potrzeb danego miejsca i społeczności.

Dla porównania można wskazać, iż zapisy uchwały o powołaniu Parku Kulturowego Stare Miasto w Krakowie²¹ zabezpieczają ten teren od działań, które są niepożądane w tym obszarze. Instytucja parku kulturowego w szczególności dobrze sprawdziła się w zwalczaniu działalności agencji towarzyskich, które kilka lat temu opanowały centra polskich miast. I tak we wskazanej uchwale znalazł się zapis § 6 ust. 6 o zakazie podświetlania w sposób widoczny od strony przestrzeni publicznej położonych na kondygnacjach powyżej parteru okien lokali, w których prowadzona jest działalność handlowa lub usługowa, światłem innym niż białe lub zbliżone do białego, w tym także światłem o zmieniającym się natężeniu, błyskowym lub pulsującym (w przypadku agencji towarzyskich był to zazwyczaj kolor różowy lub czerwony). W celu eliminacji tego typu działalności z rynku zaproponowano również zakaz rozdawania ulotek z informacjami o charakterze sprzecznym z moralnością publiczną oraz zakaz prowadzenia działalności usługowej o charakterze sprzecznym z moralnością publiczną lokalu, w którym przedsiębiorca prowadzi działalność gastronomiczną, kulturalną lub rozrywkową²².

Prace nad przygotowaniem uchwały o ustanowieniu parku kulturowego zaczynają się, jak wcześniej wspomniano, informowaniem mieszkańców o zamiarach gminy w tym temacie, ale nie tylko. Niezwykle istotne jest przekonanie ich o konieczności ochrony terenów o niezwykłych walorach. Miejscowa ludność nie zawsze ma świadomość unikalności i zalet obszaru, na którym żyje od lat i do którego przywykła. Obiekty warte ochrony mogą być zatem postrzegane jako zwyczajne, nieciekawe. Rada gminy, podejmując decyzję o utworzeniu parku, musi nie tylko być przekonana o walorach terenu, ale także przekonać mieszkańców o potrzebie ich ochrony.

Agnieszka Pawłowska w artykule *Park kulturowy jako forma ochrony dziedzictwa kulturowego. Doświadczenia gmin Dolnego Śląska*²³ słusznie zauważa, iż „decyzję o utworzeniu parku poprzedzić powinna identyfikacja reprezentatywnych i charakterystycznych cech krajobrazu kulturowego wyróżniających się na tle lokalnym, regionalnym czy ponadregionalnym”. Postulat ten wybrzmiał po raz pierwszy w dokumencie „Zasady tworzenia Parku Kulturowego, zarządzania nim oraz

4. Klub go-go na krakowskim rynku, <https://wpolityce.pl/polityka/219740-marek-lasota-krakow-powinien-i-moze-walczyć-z-klubami-typu-go-go> [dostęp: 20 VII 2023]

A go-go club on the Main Square in Kraków, <https://wpolityce.pl/polityka/219740-marek-lasota-krakow-powinien-i-moze-walczyć-z-klubami-typu-go-go> [access: 20 VII 2023]

sporządzania planu jego ochrony”²⁴, gdzie wskazano, że powinien on stanowić pierwszą fazę diagnozy powodów powstawania parku.

Ocena przyczyn uzasadniających konieczność powołania parku kulturowego jest niezwykle istotna nie tylko dlatego, iż umożliwiała jak najlepszy dobór środków do ochrony danego terenu, ale też dlatego, że wykazuje, iż obszaru tego nie można chronić w inny sposób, np. zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego czy wpisem do rejestru zabytków. Ochrona wynikająca z utworzenia parku kulturowego jest bowiem szersza i wieloaspektowa. Jako przykład można wskazać tu chociażby przywołany powyżej zakaz prowadzenia działalności gospodarczej określonego rodzaju – jest to rozwiązanie, które nie może być wprowadzane w MPZP.

Należy przy tym podkreślić, że mimo iż zapisy MPZP mogą stanowić całkowicie odrębną formę ochrony, to w zakresie parków kulturowych są ich obligatoryjnym uzupełnieniem. Jak podaje art. 16 ust. 6 ustawy o zabytkach, dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Najwyższa Izba Kontroli w informacji o wynikach kontroli *Kształtowanie krajobrazu i przestrzeni publicznej w miastach*²⁵ wskazywała, iż „idealnym rozwiązaniem jest uchwalenie jednego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całego parku kulturowego”. Jak wynika z dalszej części raportu, rozwiązanie to niestety nie jest często stosowane.

wane. Przyczyną jest fakt, iż dla części obszarów parków kulturowych obowiązują MPZP i w tym zakresie nie sporządza się nowej dokumentacji z uwagi przede wszystkim na jej duże koszty.

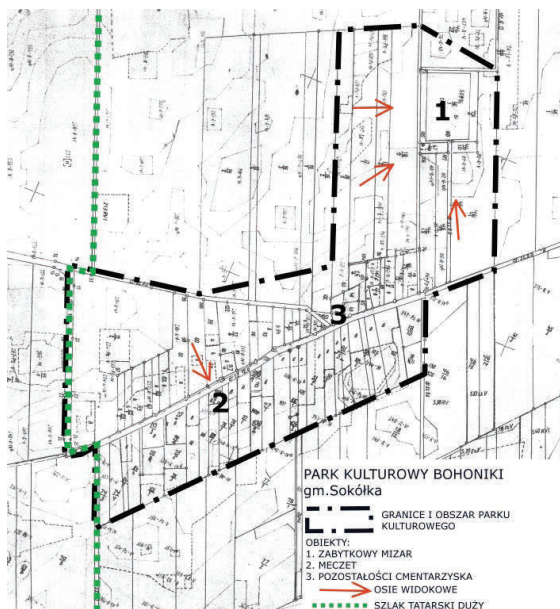
Warto zauważyć, że zarówno uchwalenie uchwały o utworzeniu parku kulturowego, jak i sporządzenie MPZP dla tego terenu nie kończy formalności związanych z ustanowieniem tej formy ochrony. Kolejnym obowiązkowym dokumentem jest bowiem przygotowywany przez gminę plan ochrony (zgodnie art. 16 ust. 3 ustawy o zabytkach). Z analizy wyżej wspomnianego raportu NIK z 2017 r. wynika, że ten dokument stanowi zbyt duże obciążenie dla gmin i większość parków kulturowych nie posiada pełnego kompletu dokumentacji wymaganej przepisami prawa. Parki kulturowe funkcjonują więc mimo braku tego dokumentu, co nie jest obarczone żadną sankcją przez ustawodawcę.

Większość parków kulturowych tym bardziej nie wprowadza dodatkowego, fakultatywnego rozwiązania, jakim jest przewidziana w ust. 4 art. ustawy o zabytkach jednostka wewnętrzna gminy do zarządzania parkiem. Jak zauważają autorzy artykułu *Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce*²⁶, decyzja o powołaniu struktur zarządzających parkiem kulturowym nie jest obligatoryjna i w praktyce jest uzależniona od woli i zamożności poszczególnych gmin oraz ich zdolności do finansowania działalności wyspecjalizowanej jednostki. Powyższą tezę potwierdza treść uzasadnienia do projektu ustawy o zabytkach²⁷, w której ustawodawca, analizując koszty wprowadzenia ustawy, wskazał wprost, że koszt funkcjonowania parku kulturowego zależy wyłącznie od uznania gminy, podając, że „ich kalkulacja jest zależna od skali przestrzennej parku, rygorów ustalonych dla jego terenu i sposobu zarządzania”.

Wracając do kwestii opracowywania uchwały o powołaniu parku kulturowego, warto podkreślić istotny aspekt, czyli określenie jego granic. Choć ustawodawca nie wskazał wprost, iż zakres ten powinien być ujęty na załączniku graficznym, to praktyka udowadnia, że ten sposób stał się powszechny. Należy wskazać, że jest to słuszne rozwiązanie, które w sposób jasny i precyzyjny wyznacza obszar ochrony. Teren objęty ochroną, zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o zabytkach, powinien zawierać w sobie elementy wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, które zasługują na zachowanie. Jak pisał Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 19 lutego 2020 r.²⁸:

Park kulturowy służy przede wszystkim ochronie wyodrębnionej jego granicami określonej przestrzeni o wartości kulturowej jako całości. Jeżeli w tej przestrzeni znajdują się wytwory cywilizacji historycznej ukształtowane w wyniku działania człowieka, to park kulturowy chroni przestrzeń wokół tych wytworów, tak aby ich postrzeganie było zgodne charakterem miejsca lub przestrzeni.

Przenosząc powyższą tezę na grunt przywoływanego już przykładu Parku Kulturowego Bohoniki, należy podkreślić, że najcenniejsze chronione aspekty

5. Granice Parku Kulturowego w Bohonikach, źródło własne Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku
The borders of the Bohoniki Cultural Park. Own materials of the Voivodeship Historic Preservation Office in Białystok

omówiono w § 5 uchwały, podając, iż²⁹ na terenie parku przyjmuje się następujące sposoby ochrony:

- zachowanie i ekspozycję zabytków kultury tatarskiej poprzez umożliwienie bliskich i dalekich widoków:
 - na charakterystyczne elementy zagospodarowania obszaru ze szczególnym uwzględnieniem widoków,
 - na meczet oraz mizar, w szczególności poprzez zachowanie osi, ciągów i punktów widokowych;
- ochronę układu wsi Bohoniki wraz z ochroną gabarytów i formy architektonicznej zabudowy;
- ochronę krajobrazu kulturowego poprzez przeciwdziałanie nadmiernej rozbudowie działalności produkcyjnej i magazynowej ingerującej w formę zabytków bądź zakłócającej ich ekspozycję;
- w przypadku budynków o niewielkich wartościach kulturowych oraz nowych realizacji budowlanych (z zakresu budownictwa mieszkaniowego, kultury i turystyki) należy dążyć do ujednolicenia kompozycji architektonicznej).

To właśnie unikalne połączenie ciągle żywej kultury Tatarów z krajobrazem kulturowym polskiej wsi stanowi najcenniejszą wartość tej przestrzeni. Jak wskazano w artykule *Meczety i mizary w Bohonikach i Kruszynianach pomnikami historii*³⁰: „Meczety wraz z przyległymi mizarami (w Bohonikach i Kruszynianach) stanowią jedyne w swoim rodzaju materialne źródło do dziejów islamu i Tatarów na terenie Polski. Świadczą o bogactwie kulturowym i tolerancji religijnej dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów”.

6. Meczet w Bohonikach, źródło własne Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku
The Bohoniki Mosque. Own materials of the Voivodeship Historic Preservation Office in Białystok

Chociaż Park Kulturowy Bohoniki jest obecnie jedynym parkiem kulturowym na terenie województwa podlaskiego, to prace nad powołaniem tej formy ochrony w naszym województwie zapoczątkowano jeszcze przed rokiem 2000 z myślą o utworzeniu parku kulturowego Kanału Augustowskiego. Jak wskazywał Maciej Abrosiewicz w artykule *Projektowany park kulturowy Kanału Augustowskiego*³¹: „Kanał jest unikatowym obiektem nie tylko ze względów czysto zabytkowych, ale również z uwagi na otaczające go tereny o urokliwym krajobrazie, porośłym dorodnym drzewostanem Puszczy Augustowskiej”. Liczono wówczas, że park kulturowy nie tylko zwiększy jego ochronę, ale także przyniesienie ożywienie gospodarcze i turystyczne. W 2000 r. autor podawał, iż „otoczenie kanału nie uległo jak dotąd w znaczący sposób współczesnej presji zmian cywilizacyjnych”. Po 23 latach intensywnej zabudowy tego terenu twierdzenie to straciło niestety na aktualności i obecnie nie prowadzi się prac nad utworzeniem parku kulturowego Kanału Augustowskiego.

Żywa, w momencie wydania niniejszego artykułu, pozostaje za to dyskusja nad powołaniem dwóch parków kulturowych na terenie białostockich osiedli – Bojary (postulowanego przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) i Dojlidy (promowanego przez społeczników). W tym zakresie inicjatorzy oczekują na działania ze stron władz miasta Białegostoku.

7. Śluza na kanale Augustowskim, źródło własne Wojewódzkiego Urzędu Ochrony zabytków w Białymstoku
A lock on the Augustów Canal. Own materials of the Voivodeship Historic Preservation Office in Białystok

8. Fragment dzielnicy Bojary w Białymstoku, <http://www.ciekawepodlasie.pl/opis/509,Bojary+-+Pozosta%C5%82o%C5%9Bci+drewnianego+Bia%C5%82egostoku.htm> [dostęp: 20 VII 2023]
A part of the Bojary district in Białystok, <http://www.ciekawepodlasie.pl/opis/509,Bojary+-+Pozosta%C5%82o%C5%9Bci+drewnianego+Bia%C5%82egostoku.htm> [access: 20 VII 2023]

Uchwała o powołaniu parku kulturowego, po jej ostatecznym opracowaniu i oznaczeniu granic na załącznikach graficznych, w ostatniej fazie przygotowań przechodzi przez procedurę zaopiniowania u właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po uzyskaniu aprobaty służb konserwatorskich może zostać ona przedstawiona na sesji rady gminy i podlegać głosowaniu. W przypadku przyjęcia zostaje opublikowana w dzienniku urzędowym województwa i zaczyna obowiązywać od daty w niej wskazanej.

Uproszczona (w stosunku do MPZP) procedura prawna powoływania parku kulturowego, elastyczne i różnorodne rozwiązania oraz wygoda w zarządzaniu sprawiają, że instytucja ta coraz szerzej gości w polskich gminach. Poszczególni władarze zdają się dostrzegać korzyści, jakie niesie ze sobą uporządkowana przestrzeń (nie tylko centrów miast) przeznaczona dla konkretnych odbiorców i uwzględniająca potrzeby miejsca. W ocenie autorki ta forma ochrony zabytków (rozumianych tu również szeroko – jako ogólne wrażenie i atmosfera miejsca) będzie coraz częściej stosowana do promocji regionów i ich wszystkich walorów zarówno materialnych (zabytki), jak i niematerialnych (mikroklimat).

BIBLIOGRAFIA

- Ambrosiewicz M., Projektowany park kulturowy Kanału Augustowskiego, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2000, z. 6, s. 153–166.
- Górska I., Meczety i mizary w Bohonikach i Kruszynianach pomnikami historii, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2013, z. 19, s. 263–286.
- Marcinek R., Myczkowski Z., Siwek A., Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce, „Wiadomości Konserwatorskie” 2021, t. 66.
- Pawłowska A., Park kulturowy jako forma ochrony dziedzictwa kulturowego. Doświadczenia gmin Dolnego Śląska, „Miasto. Pamięć i Przyszłość” 2016, t. 1.

Raporty

NIK, Informacja o wynikach kontroli. Kształtowanie krajobrazu i przestrzeni publicznej w miastach, LKR.430.004.2017

Akty prawne

- Ustawa o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 r., Dz.U.1999.98.1150 t.j.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 28 kwietnia 2022 r., Dz.U.2022.916 t.j.
- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., Dz.U.2022.840 t.j.
- Ustawa z dnia 19 lipca 1990 r. o zmianie ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach, Dz.U.1990.56.322.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, Dz.U.2015.774.

Strony internetowe

http://edziennik.malopolska.uw.gov.pl/WDU_K/2022/3267/akt.pdf .

http://edzienniki.bydgoszcz.uw.gov.pl/eli/POL_WOJ_KP/2021/4983/ogl/pol/pdf.
https://edzienniki.duw.pl/WDU_D/2020/4183/akt.pdf.
<https://isokolka.eu/sokolka/14100-gmina-sokolka-na-zwirze-stoi-foto>.
<https://samorząd.nid.pl/wp-content/uploads/2021/05/park-kulturowy-jako-forma-ochrony-krajobrazu-kulturowego.pdf>.
<https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/292,pojecie.html>.
<https://s-trojmiasto.pl/download/2023/projekt-uchwaly-park-kulturowy-w-srodmiesciu-gdanska.pdf>.
<https://www.dworniczak.com/parki-kulturowe-w-polsce-rozmieszczenie-i-typologia>.

PRZYPISY

- ¹ Tak Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/292,pojecie.html> [dostęp: 26 VI 2023].
- ² Ustawa o ochronie przyrody z dnia 28 kwietnia 2022 r., Dz. U. z 2022 r. poz. 916 t.j.
- ³ Zob. art. 5 ust. 1 i art. 27 ust. 3 ustawy o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 r., Dz. U. z 1999 r. Nr 98 poz. 1150 t.j.
- ⁴ Art. 1 ust. 3 ustawy z dnia 19 lipca 1990 r. o zmianie ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach, Dz. U. z 1990 r. Nr 56 poz. 322.
- ⁵ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., Dz. U. z 2022 r. poz. 840 t.j.
- ⁶ Uchwała nr LIII/1653/2002 Rady Miasta Gdańska z dnia 26 września 2002 r., z późniejszą zmianą; uchwała nr XXXVI/781/13 Rady Miasta Gdańska z dnia 28 marca 2013 r.
- ⁷ Typologia za: *Parki kulturowe w Polsce – rozmieszczenie i typologia*, <https://www.dworniczak.com/parki-kulturowe-w-polsce-rozmieszczenie-i-typologia> [dostęp: 20 VII 2023].
- ⁸ Z. Myczkowski, R. Marcinek, A. Siwek, *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego)*, Kraków 2017, <https://samorząd.nid.pl/wp-content/uploads/2021/05/park-kulturowy-jako-forma-ochrony-krajobrazu-kulturowego.pdf> [dostęp: 20 VII 2023].
- ⁹ Dziennik Urzędowy Województwa Podlaskiego, Białystok, dnia 31 maja 2019 r., poz. 3045.
- ¹⁰ https://edzienniki.duw.pl/WDU_D/2020/4183/akt.pdf [dostęp: 20 VII 2023].
- ¹¹ http://edzienniki.bydgoszcz.uw.gov.pl/eli/POL_WOJ_KP/2021/4983/ogl/pol/pdf [dostęp: 20 VII 2023].
- ¹² Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego, Rzeszów, dnia 5 maja 2022 r., poz. 1979.
- ¹³ http://edziennik.malopolska.uw.gov.pl/WDU_K/2022/3267/akt.pdf [dostęp: 20 VII 2023].
- ¹⁴ <https://s-trojmiasto.pl/download/2023/projekt-uchwaly-park-kulturowy-w-srodmiesciu-gdanska.pdf> [dostęp: 20 VII 2023].
- ¹⁵ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem nadzoru ochrony krajobrazu, Dz. U. z 2015 r. poz. 774.
- ¹⁶ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 20 grudnia 2017 r., sygn. akt IV SA/Wr 589/17, LEX nr 2428497.
- ¹⁷ Tak Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie w wyroku z dnia 1 sierpnia 2018 r., sygn. akt II SA/Kr 480/18, LEX nr 2534647.
- ¹⁸ Wyrok Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 3 września 2020 r., sygn. akt II SA/Łd 727/18, LEX nr 3054521.
- ¹⁹ Dziennik Urzędowy Województwa Podlaskiego, Białystok, dnia 31 maja 2019 r., poz. 304.
- ²⁰ <https://isokolka.eu/sokolka/14100-gmina-sokolka-na-zwirze-stoi-foto> [dostęp: 2 VII 2023].
- ²¹ Uchwała nr VII/128/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 lutego 2019 r. w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały nr CXV/1547/10 w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto, Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego, Kraków, dnia 21 lutego 2019 r., poz. 1507.

- ²² § 6 ust. 11 i 12 tekstu jednolitego uchwały nr CXV/1547/10 w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto, Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego, Kraków, dnia 21 lutego 2019 r., poz. 1507.
- ²³ A. Pawłowska, *Park kulturowy jako forma ochrony dziedzictwa kulturowego. Doświadczenia gmin Dolnego Śląska*, „Miasto. Pamięć i Przyszłość” 2016, t. 1. s. 92.
- ²⁴ <https://docplayer.pl/428460-Zasady-tworzenia-parku-kulturowego-zarzadzania-nim-oraz-sporzadzania-planu-jego-ochrony.html> [dostęp: 3 VII 2023].
- ²⁵ NIK, *Informacja o wynikach kontroli. Kształtowanie krajobrazu i przestrzeni publicznej w miastach* LKR.430.004.2017, nr ewidencyjny 149/2017/P/16/074/LKR, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/16/074/LWA/> [dostęp: 20 VII 2023].
- ²⁶ R. Marcinek, Z. Myczkowski, A. Siwek, *Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2021, t. 66.
- ²⁷ Uzasadnienie projektu ustawy o zabytkach i opiece nad zabytkami (druk sejmowy nr 624/IV kadencja).
- ²⁸ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 19 lutego 2020 r., sygn. II OSK 923/18, LEX/el. nr 3022271.
- ²⁹ Uchwała nr VIII/65/2019 Rady Miejskiej w Sokółce z dnia 28 maja 2019 r. w sprawie utworzenia „Parku Kulturowego Bohoniki” w Bohonikach.
- ³⁰ I. Górska, *Meczety i mizary w Bohonikach i Kruszynianach pomnikami historii*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2013, z. 19, s. 263–286.
- ³¹ M. Ambrosiewicz, *Projektowany park kulturowy Kanalu Augustowskiego*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2000, z. 6, s. 153–166.

HOW DO CULTURAL PARKS SHAPE THE LANDSCAPE AND THE SPACE?

Cultural parks are relatively new forms of heritage preservation; yet, they appear more and more frequently in the territory of the whole country. The convenient manner of establishing them, rather small initial running costs and the prompt introduction effect encourage local authorities to utilise this entity. Because of the flexibility in terms of the preservation form selection, cultural parks prove to be efficient heritage preservation sources, both in the centres of larger cities and in rural areas. Thanks to quite a wide range of instruments that could possibly be employed, the parks enable to combine the need to preserve the cultural landscape with the expectations of the residents of the preserved territories. The presented article brings forward the legal aspects of establishing and functioning of cultural parks, at the same time illustrating good practices implemented by individual local governing bodies.